

УДК 821.111:7.034.7:[82–343]
<https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.32.202443>

МАРИНА ЗУЄНКО
ORCID 0000-0002-7220-4593

(Полтава) (Poltava)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: marinazuenko1406@gmail.com

МІФОПОЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОТИВУ ПАЛОМНИЦТВА В РОМАНАХ ДЖ. БАНЬЯНА «ПОДОРОЖ ПАЛОМНИКА», «ЖИТТЯ І СМЕРТЬ МІСТЕРА БЕДМЕНА»

У статті здійснено міфопоетичний аналіз романів англійського письменника XVII століття Джона Баньяна (John Bunyan). Наративну основу дидактико-алегоричного роману «Подорож паломника» ("The Pilgrim's Progress", 1678) Дж. Баньяна становить міфопоетична наративна стратегія героя, дія в романі розгортається довкола сильної у вірі до Бога людини, котра долає низку перепон заради порятунку душі та духовного прозріння цілої нації. Світоглядна концептуалізація простору є важливою для розрізнення добра й зла в художній світбудові роману. Добро й зло в художньому часопросторі роману діють в одному вимірі. У бароковому романі «Шлях паломника» Дж. Баньяна оповідь є динамічною, основна думка розгортається стрімко в діалогічному мовленні. Письменник переосмислює діяння Ісуса Христа в образі Християна, який став на праведний шлях у зрілому віці та проклав земний шлях до Небесного Граду, покладаючись у всьому на волю Бога-Отця. Мотив паломництва розкривається в образі Християна та актуалізує в романі ідею праведності, служіння волі Всевишнього, спокутування гріхів і пізнання Божої благодаті.

Ключові слова: Джон Баньян; «Подорож паломника»; «Життя і смерть містера Бедмена»; роман; бароко, міфопоетика; наративна стратегія; мотив; герой.

Джон Баньян (John Bunyan, 1628–1688) – автор дидактико-алегоричних романів «Подорож паломника» ("The Pilgrim's Progress", 1678), «Життя й смерть містера Бедмена» ("The Life and Death of Mr. Badman", 1680). Дослідниця Н. Т. Пасхар'ян зазначила, що, крім «шахрайського» роману, в англійській бароковій літературі XVII століття популярності набув дидактико-алегоричний роман (Пасхар'ян, 2005). У сучасному літературному процесі мотив паломництва має виразні барокові традиції, тема пошуку істини життя й мотив паломництва є наскрізними в літературі XVII століття. Детальний розгляд традицій і новаторства англійського письменника, який був зачинателем дидактико-алегоричного роману в англійській літературі, дозволить висвітлити роль барокового письменника у становленні романного жанру. Це зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – визначити міфопоетичні особливості романів Дж. Баньяна «Подорож паломника», «Життя й смерть містера Бедмена», зокрема розглянути міфопоетичні трансформації мотиву паломництва. Ця мета зумовила такі **завдання**: виявити особливості міфопоетичної наративної стратегії героя в романі Дж. Баньяна «Шляхи паломника», «Життя й смерть містера Бедмена»; установити функції міфу в романі, розкрити значення міфологем у розгортанні мотиву паломництва, становленні характерів персонажів і утвердженні загальнолюдських цінностей.

Становлення Дж. Баньяна як письменника не було простим. У передмові до книги «Життя і смерть містера Бедмена» митець зазначив, що прототипом свого героя – грішника містера Бедмена був він сам. Для Дж. Баньяна письменника, священика, проповідника першими життєвими університетами були мандри, у яких промайнуло його дитинство, та ярмаркові книжки про дивовижні пригоди, які час від часу купував йому батько, коваль-ремісник на щорічних ярмарках у м. Стаубриджі, поблизу м. Кембриджа. Джон змушений був рано покинути Бедфордську школу, оскільки допомагав сім'ї заробляти на хліб, ремонтуючи мідний посуд, продаючи кухонне начиння на міських ярмарках. Його малою батьківщиною було мі-

стечко Елстоу, що поблизу м. Бедфорда. Батьки Дж. Баньяна були прихожанами англiканської церкви, вивчали Слово Боже вдома. Коли Джону виповнилося 12 років, він уже добре знав Біблію. На той час в Англії був поширений офіційний переклад Біблії, відомий під назвою Біблія Якова I, короля Великої Британії, опублікований у 1611 році. Цей переклад мав статус авторизованого перекладу у Великій Британії, що й нині цінується за високий літературний стиль. З ранніх років Дж. Баньяна турбувало питання гріха та його спокутування. В 1644 році Дж. Баньян утратив маму й сестру, а після того, як батько вдруге одружився, змушений був вступити до лав Парламентської служби в Нью-Порт Пегнелл (1644–1647). У свої шістнадцять років він став свідком й учасником громадянської війни. Юнак із цікавістю слухав проповіді військових капеланів із лівого крила парламентської армії Олівера Кромвеля, почав поділяти ідеї пуритан про важливість постійного духовного розвитку. В 1653 році Джон став прихожанином Бедфордської церкви.

Ідеї пуританства як релігійної реформи в Англії були поширені в кінці XVI ст. – XVII ст. Пуритани у своєму прагненні очистити (англ. purify) англійську віру від впливу римо-католицького папства ставили собі за мету бути моральним та релігійним узірцем для цілої нації. Вони створили перші моделі зразкової пуританської спільноти в англійських колоніях в Америці. Статус богообраності пуритани потверджували палкою релігійністю та взірцевим моральним життям. Вони вважали, що людина може уникнути спокус гріховного життя, постійно шукаючи спасіння, перебуваючи в довірених стосунках із Богом шляхом молитви, проповіді. Англійські пуритани, до яких тяжів за своїми релігійними переконаннями Дж. Баньян, були послідовниками відомого женецького релігійного діяча Жана Кальвіна. На противагу поміркованому Лютерові, якому ближче була всепрощальна постань Ісуса Христа, Жан Кальвін орієнтувався на Бога в старозавітному зображенні – грізного суддю, нетерпимого до гріховної сутності людини. Проте пуритани були переконані, що людині даровано шанс на спасіння, тому вона повинна вести постійну боротьбу із собою й навколишнім світом із метою викорінення гріха. Серед англійських пуритан була поширена ідея богообраності, тому існувала думка про те, що ще до народження людини Богу відомо, чи спасеться її душа, чи ні. Завдання для кожної людини полягало в пошуку своєї сутності. Бути пуританином означало бути людиною з чистою совістю, чистим серцем. Бездоганна за мораллю людина для пуританина – людина, яка постійно читає Біблію, щоб розрізнити добро та зло. У цій нелегкій справі людині, на думку пуритан, може допомогти проповідник, який тлумачить Біблію.

Дж. Баньян розпочав свою діяльність як проповідник, за свої проповіді поплатився дванадцятирічним ув'язненням. За часи правління Карла II був поширений принцип віротерпимості, проте Дж. Баньян повторно був позбавлений волі за свої релігійні переконання. Дж. Баньян був прихильником протестантської церкви, тоді як офіційним віросповіданням того часу було англiканство (the English Church).

Роман Дж. Баньяна «Шляхи паломника» (1678) у літературознавстві вважають першим англомовним алегоричним романом. Роман був виданий у двох частинах: у першій частині, написаній 1678 року, ідеться про шлях до Бога чоловіка на ім'я Християн (Christian), а в другій частині, надрукованій у 1704 році, розповідається про духовне прозріння та шлях до спасіння дружини Християна, Християни (Christiania), та їхніх чотирьох синів. У романі Дж. Баньяна «Шляхи паломника» прототипом головного героя був автор книги. Роман Дж. Баньяна – символічна історія про навернення людини до Бога та змалювання алегоричного шляху людини до Царства Небесного.

У романі Дж. Баньян розкриває питання пошуку істини, найвищої правди. Основу алегорії роману формують тогочасні проблеми політико-релігійної дійсності Великої Британії. Головний герой Християн на шляху від рідного міста-руїни (City of Destruction) до Небесного Граду (Celestial City) залишає сім'ю, долає безліч перепон, утілених в алегоричних образах (трясовина зневіри, ярмарок марнославства та ін.).

Центральною бароковою міфологемою в романі є сон, у якому мандрівникові відкривається життя праведника. У романі Дж. Баньяна магістральною є міфопоетична наративна стратегія героя. Оповідь бере свій початок від сакрального для християнського світу місця – вертепу, місця народження Сина Божого, що знаходиться

в далекій пустелі. Алюзивні слова вертеп, печера, де, за Євангелієм, народився Ісус Христос, виступають як знаки ситуаційної моделі міфу про героя.

Міф про родючість актуалізовано в романі «Шлях паломника» в образі сіяча. Притча про сіяча згадується в Євангеліях від Луки 8:4-15, від Матвія 13:1-23, від Марка 4:1-20. Ісус Христос виголошує притчу перед народом і своїми учнями. Зав'язкою в романі стає розповідь про цілющу силу книги Божої, що висвітлюється в алегоричному образі посіяного Євангелістом у душу Християна зерна, яке впало на благодатний ґрунт і дало свої сходи. Християн у розмові з односельцями Впертим і Зговірливим повідомляє про те, що його рука взялась до плугу. Натомість приклад «невдалих сходів» був утілений Дж. Баньяном в образі Містера Бедмена в романі «Життя й смерть містера Бедмена». Батьки містера Бедмена намагалися донести синові істину Божого Слова, проте посіяне батьками зерно віри в Бога не «дало сходів» у серці сина. Батьки померли від туги, а життя Містера Бедмена завершилось на шибениці.

Такі художні засоби, як образ сновидця, персоніфікація абстрактних понять, були вже достатньо розроблені в англійській літературі середини XIV ст. Зокрема, мала попит у читачів алегорична поема «Видіння Петра Орача» Вільяма Ленгленда ("The Vision of Piers Plowman", William Langland). Поема написана у формі видіння-сну. Віллу, головному героєві поеми, у видіннях відкривається шлях для спасіння його душі, у сні перед ним розгортаються динамічні сцени із життя англійців, які потерпають від власної бездуховності. Тривалі міркування героїв над життєвими цінностями – характерні ознаки творів Середньовіччя та літератури Передвідродження. Дослідниця творчості В. Ленгленда К. О. Вельчева слушно зауважує, що естетика англійської літератури Середньовіччя є підґрунтям для розуміння літературних тенденцій подальших епох, відзначає зміщення акценту художнього зображення із зовнішнього світу на внутрішній світ індивідуума, вказує на формування психологізму у втіленні авторського «я», актуалізацію аксіології й топіки християнства, звернення до національної самоідентифікації (Вельчева, 2016).

У романі «Шлях паломника» першою перепоною до Божого граду для подорожного була трясовина зневіри (the slough of despond), куди стікаються невинні брудні потоки гріхів, у якій більшість мандрівників захлинається. Прокладені за велінням Бога через усю водну поверхню сходи лишаються непомітними для звичайного перехожого, який через поспіх завершує свій шлях на дні трясовини. Вода в цьому контексті символізує смерть, первісний хаос, руїну. Яскравим зразком есхатологічного модусу в оповіді є метафора води, в якій генерується ідея смертності, ворожої для людини стихії, що несе страх, невпевненість, загибель. Символізм води як перехідного стану зі світу буття до світу небуття відомий ще з античної міфології. У грецькій міфології через річку Стікс Харон перевозить душі людей до володіння Аїда, долаючи шлях із царства живих до царства мертвих.

Наративна стратегія героя актуалізується в образі Християна, який долає рубіж, перетинаючи поріг рідного дому, бореться з перепонами на своєму шляху до Небесного Граду. Християн долає першу перепопу у вигляді стихії води, після якої відкривається вже рівна дорога до Тісних воріт. У кельтській міфології потойбічний світ, світ богів знаходиться за морем, на заході, або на дні озера чи на високому пагорбі (Козакевич, 2006).

Художній простір у романі вертикальний, головний герой рухається, прямуючи до Небесного Граду від Міста Загибелі, іде низом, долає воду, проходить через ворота й піднімається вгору. Дорога від землі на гору – це шлях до духового очищення, духовного вогню. У романі рух угору до світла неба, за міфопоетичною й фольклорною традицією, має дві траєкторії: хибний і правильний шляхи, що втілюються відповідно в образах гір Синай і Сіон. Гора Синай, її звивисті й круті схили, є символом небезпеки, зневіри, душевного сум'яття й зневіри. На шляху Християна до Небесного Граду трапився Мирський Мудрець (Mr. Worldly Wiseman). Він порадив йому зійти зі свого шляху, повернути на безпечнішу дорогу, проте насправді це був хибний шлях, який міг би спричинити загибель Християна. У цей складний час Євангеліст знову з'явився перед Християном і показав, скільки людей загинуло через зневіру: "So Christian turned out of his way to go to Mr. Legality's house for help: but,

behold, when he was got now hard by the hill, it seemed so high, and also that side of it that was next the way-side did hang so much over, that Christian was afraid to venture further, lest the hill should fall on his head; wherefore there he stood still, and wotted not what to do. Also his burden now seemed heavier to him than while he was in his way. There came also flashes of fire, Ex. 19:16, 18, out of the hill, that made Christian afraid that he should be burnt: here therefore he did sweat and quake for fear” («Християн звернув зі свого шляху й подався за допомогою до будинку містера Законність. Проте коли він підійшов до підніжжя гори, то застиг, бо побачив, настільки гора була висока, а скелі звисали над його головою, то й не наважився йти далі. Його ноша стала ще важчою, ніж була раніше. Із гори з тріском вилітали полум'я вогню, Християн боявся, що згорить. Піт краплями вкривав його, і він тремтів від страху») (Bunyan, 2012).

Гора Синай (Mount Sinai), або гора Мойсея, знаходиться на Синайському півострові, у її печері, згідно з Біблією, Мойсей провів сорок днів і ночей. Біблійний переказ про майже 400-літнє поневолення євреїв у Єгипті пов'язаний із горою Синай, у підніжжя якої з'явився Бог перед Мойсеєм в образі неопалимої купини й указав шлях звільнення для єврейського народу. Шлях звільнення Бог проклав по дну моря, яке відкрилося перед єврейським народом і знищило армію єгипетського фараона, який знову велів зробити ізраїльтян своїми рабами. Гора Синай у романі Дж. Баньяна є символом гріха, поневірянь через зневіру.

Підйом на гору Сіон (Mount Zion) у контексті роману «Шлях паломника» Дж. Баньяна увиразнює шлях прочанина, який дається тому, хто вірить і йде. Найнапруженішим місцем стає верхівка гори, верхній майданчик, який у художній канві твору актуалізує метафору космічності сакрального простору. Міфологема важкого шляху прочанина в пізнанні сакральних цінностей розкривається в образі гори Сіон. Гора Сіон є символом Єрусалиму, Землею Обітованою, до якої прагне єврейський народ з часу руйнування Єрусалимського храму. На вершині пагорба знаходяться Сіонські ворота, що ведуть до Старого міста. У міфопоетиці гора є місцем, що з'єднує в єдине ціле низ і верх, хаос і космос, смерть і життя.

У художній канві роману Дж. Баньяна хрест у підніжжі гори є сакральним місцем, де кожному прочанину після каяття пробачаються гріхи. Біля хреста Християн позбувається свого важкого тягара, рваного одягу й натомість отримує одяг, розшитий золотом, і згорток зі Священного Писання, що стане йому перепусткою до Небесного Граду. Мотив перевдягання біля хреста втілює ідею перетворення грішника на праведника, віру в те, що Христос своєю кров'ю відкупив усіх від гріха. Мотив омивання водою біля хреста актуалізує праобраз Святої Крові Христа, якою він омив і врятував людський рід.

Євангельські події, що відбувалися в Єрусалимі, цілим блоком відображені митцем у сходженні Християна на гору. Міфопоетична наративна стратегія героя розкривається в образах Господаря гори, який перемиг володаря царства смерті, та інших біблійних героїв, які виявили свій героїчний характер у відстоюванні Божого Слова: Мойсея, Гедеона, Давида. На цій горі розташований палац, де паломники можуть відпочити в кімнатах під назвою Мир. У підніжжі гори стоїть хрест, на якому був розп'ятий Той, хто дарував надію на вічне життя людству. Зі слів Християна, Він – “a great warrior”, сильний і сміливий воїн: “All their talk at the table was about the Lord of the hill, as, namely, about what he had done, and wherefore he did, and why he had builded that house; and by what they said, I perceived that he had been a great warrior, and had fought with and slain him that has the power of death, Heb. 2:14,15; but not without great danger to himself, which made me love him the more” («Усі розмови за столом були про Господаря гори, про те, що він робить і робив, чому збудував цей будинок. З усього почутого я переконався, що він величний воїн, який поборов володаря смерті, наразив себе на велику небезпеку, за що я став любити його навіть більше») (Bunyan, 2012).

Наскрізною ідеєю роману Дж. Баньяна є постійний рух у пошуках вищої істини буття, бажання побачити й пережити постійне протистояння добра та зла, світла й тіні заради вічного життя. Динаміка поступу в розгортанні оповіді в романі сприяє дослідженню людської природи, оголенню людської душі перед Богом.

Схили долини були великою перешкодою на шляху Християна до Небесного Граду, де ангели пійми випробовували віру паломників. У долині зневіри (the valley of Humiliation) злий дух Аполліон (Apollyon) з'явився на шляху Християна: "So he went on, and Apollyon met him. Now the monster was hideous to behold: he was clothed with scales like a fish, and they are his pride; he had wings like a dragon, and feet like a bear, and out of his belly came fire and smoke; and his mouth was a mouth of a lion. When he was come up to Christian, he beheld him with a disdainful countenance, and thus began to question him" («На своєму шляху він зустрів Аполліона. На химерного звіра було страшно дивитись. Його тіло було вкрите риб'ячою лускою, він особливо пишався нею. Він мав крила, як у дракона, лапи, як у ведмедя, з його живота вилітало полум'я й ішов дим. Він мав пащу, як у лева. Коли він підійшов до Християна, він подивився на нього своїм гнівним і спопеляючим поглядом, і потому почав питати його») (Bunyan, 2012). Опис Аполліона збігається з описом левіятана в книзі Йова 41:15-21: «Його спина канали щитів, поєднання їх крем'яная печать. Одне до одного доходить, а вітер між ними не пройде. Одне до одного притверджені, сполучені, і не відділяться. Його чхання засвічує світло, а очі його як повіки зорі світової! Бухає полум'я з пащі його, вириваються іскри огнені! Із ніздер його валить дим, немов з того горшка, що кипить та біжить». У біблійному описі морського чудовиська левіятана згадано, що найміцніші силачі не можуть побороти його. Християн завдає мечем смертельного удару чудовиську.

У міфопоетичному просторі роману «Шляхи паломника» Дж. Баньяна вхід до пекла знаходиться в різних географічно віддалених локаціях. Дорога до пекла веде з міста Загибелі (the City of Destruction), відкривається страшний вхід до вічної безодні в долині тіні смерті (the Valley of the Shadow of Death), на схилі гори біля входу до Небесного Граду (the Celestial City). Ангели пійми влаштували ярмарок марнославства (the Vanity Fair) на шляху паломників до Небесного Граду. Хазяїном ярмарку був Веельзевул (Beelzebub). У продажу товарів марноти брали участь Аполліон (Apollyon), Легіон (Legion).

Веельзевул у романі «Шляхи паломника» Дж. Баньяна є господарем ярмарку, який у художній канві твору займає художній простір поблизу сакрального місця в романі – Небесного Граду. Ярмарок знаходиться на окраїні пустелі, на виході з пекельних випробувань. На ярмарку продаються товари й люди, усе розміщене в спеціально облаштованих рядах: британських, російських, французьких, іспанських та ін. Для зцілення й очищення неподалік від міста Марнославства (the town of Vanity) є Божа річка, де прочани відновлюють свої сили.

Світоглядна концептуалізація простору є важливою для розрізнення доброго та злого в художній світобудові роману. Добро й зло в художньому часопросторі роману діють в одному вимірі. Наприклад, після пустелі, населеної сатирами, драконами й демонами, обов'язково є річка з живильною водою, на підступних кам'яних сходах височіє палац для відпочинку, по дорозі паломник неодноразово натрапить на фруктовий сад. Євангельська істина про те, що кров розп'ятого Ісуса Христа очищує людину від гріха, є наскрізною в романі. Образ води, що втамовує спраглого біля підніжжя гори, де стоїть хрест, образ річки, що протікає поблизу пустелі, є складниками образу-символу вселенської ріки. Гора, ріка, сад є міфопоетичними образами-символами єднання людини з небесним світом.

У художній картині твору Дж. Баньяна шлях до Бога є складним, але його пройшли вже багато людей і здобули вічну славу, тому автор сповідує ідею про те, що обов'язково біля того, хто долає складний шлях, десь поруч є ще людина, яка так само торує нелегкий шлях. Міфопоетична наративна стратегія героя є наскрізною в романі, на своєму шляху довкола головного героя розкривається рівновелика кількість алегоричних негативних і позитивних персонажів, ангелів і демонів, які випробовували на міць віру й надавали сили в боротьбі зі злом. У міфопоетичному просторі роману шляхи виходу з пекельних долин, небезпечних гірських кряжів є вузькими та звивистими, широкою й рівною в художньому просторі роману дорога стає лише в сакральному просторі біля підніжжя гори, на якій височіє Небесний Град. Рівна дорога стелеться долом через фруктовий сад до міста. Образ Гетсимансь-

кого саду, який насаджений був Ісусом Христом і від його сльози зацвів, неодноразово оприявлюється на сторінках роману в описах квітучих садів, де паломники мають змогу відпочити й відновити сили. Дж. Баньян звертається до християнської символіки саду для актуалізації біблійної історії людства про створення раю, гріхопадіння людей, знищення раю й жаль людини за втраченим Едемом. У Гетсиманському саді Ісус Христос відкрив таємницю учням про причину Свого пришестя на Землю, пояснив, що прийшов, щоб повернути людині дорогу до раю й на власному прикладі показати людям цей хресний шлях.

Після успіху з першою книгою Дж. Баньян продовжив писати, проте вже не алегоричний, а реалістичний роман «Життя й смерть Містера Бедмена» ("The Life and Death of Mr. Badman", 1680). У романі описується життя зловісного та непоправного грішника, торговця містера Бедмена. Дослідниця Н. Т. Пасхар'ян тлумачила поняття «Баньянівська погана людина» (Mr Badman) як узагальнений образ англійського буржуа кінця XVII століття, художнє втілення нищівного процесу руйнації особистості, її морального падіння через постійне бажання наживи (История зарубежной литературы XVII века, 2005). Автор роману детально розглядає тему грошей та шлюбу. Дж. Баньян був прихильником пуританства, на час написання роману пуритани отримали спокій після тривалого періоду гонінь. Дж. Баньян детально змалював життя представників середнього класу в Англії, які сформували пуритани.

У передмові до книги Дж. Баньян зазначив, що це видання було задумане як ілюстративний довідник до роману "The Pilgrim's Progress", проте читачі не сприйняли книгу як цілком самостійне, окреме видання. Дж. Баньян в автобіографічній книзі "Grace Abounding" («Милість Божа») зізнається в тому, що літературний задум та композиція книги з'явилися в нього після прочитання книги «Шлях до Раю простої людини» ("The Plaine Man's Pathway to Heaven") Артура Дента, проповідника з Південного Скулберрі графства Ессекс. Цю книгу разом з декількома іншими отримала як посаг дружина Дж. Баньяна. Книга написана у формі діалогу між містером Вайсмен (Mr Wiseman) та містером Еттентів (Mr Attentive). Якщо дослівно перекласти прізвища головних героїв, то розмова відбувалася між містером Мудрим та містером Уважним. Художній час роману становить один день, протягом якого містер Вайсмен повчає, а містер Еттентів слухає та ставить уточнювальні питання. Провідною ідеєю роману є виявлення різних форм аморальності та дослідження природи зла.

Видавець Джон Браун у передмові до роману, який вийшов друком 1905 року в друкарні Кембриджського університету, наголошував на тому, що твір має автобіографічний характер. Повна назва роману така: "The Life and Death of Mr Badman, Presented to the World in a Familiar Dialogue between Mr Wiseman and Mr Attentive" («Життя і смерть містера Бедмена, представлена світу у формі діалогу між містером Вайсмен та містером Еттентів»). Символічне прочитання Біблії у формі бесіди властиве бароковій літературі загалом, така традиція бере свій початок від Александрійської школи, з Ареопагітики.

У «Слові до читача» Дж. Баньян пояснює, що у своїй попередній книзі «Шляхи паломника» він описав шлях праведника із цього світу до раю, світу слави, а в цьому романі розкрив шлях грішника із цього світу до пекла. Зав'язкою роману стає ранкова бесіда двох добрих сусідів про те, що настали погані часи й що все так і буде лишатися поганим, допоки людина не зміниться на краще: "I think, as you say, to wit, that they are bad times, and bad they will be, untill men are better: for they are bad men that make bad times; if men therefore would mend, so would the times. 'Tis a folly to look for good dayes, so long as sin is so high, and those that study its nourishment so many. God bring it down, and those that nourish it to Repentance, and then my good Neighbour, you will be concerned, not as you are now: Now you are concerned because times are so bad; but then you will be so, 'cause times are so good" («Я поділяю твою думку про те, що нині погані часи і що вони лишатися такими, допоки людина стане кращою, а тому погані люди роблять погані часи, як тільки людина виправиться, так і часи покращаться. Нерозумно чекати хороших днів, оскільки так багато гріхів») (Bunyan, 2006).

Розповідь про містера Бедмена розпочинається зі згадки про його смерть, письменник указує на те, що його герой помер двічі: спершу фізично, а вдруге – коли за свої земні гріхи опинився в пеклі: "The man that I mean, is one Mr. Badman he

has lived in our Town a great while, and now, as I said, he is dead. But the reason of my being so concerned as his death, is, not for that he was at all related to me, or for that any good conditions died with him, for he was far from them, but for that, as I greatly fear, he hath, as was hinted before, died two deaths at once" («Чоловік, про якого я говорю, зветься містер Бедмен, він жив у нашому місті досить довго, зараз, як я вже говорив, він помер. Проте причина, чому мене стурбувала його смерть, не пов'язана з тим, що він мені був близький або з тим, що щось добре було втрачене разом із ним, бо він на добро не був здатний. Але мене турбує те, чого я насправді остерігаюсь і про що йому свого часу натякали. Він помре двома смертями водночас») (Bunyan, 2006). У руху по колу кінець передбачає початок, подвійна ж смерть, фізична й моральна, виходить за межі усталеної традиції в розвитку наративної стратегії міфу про родючість та акумулює в собі есхатологічний міф. Художній час в описі життя й смерті містера Бедмена лінійний, за своє грішне життя на Землі він по смерті навечно опиняється в пеклі без надії на вічне життя.

Провідна ідея твору розкривається в образі людства як загубленої худоби. Першою реплікою містера Вайсмен до містера Еттентів стало питання щодо причини його сумного настрою та чи не пов'язаний його емоційний стан з утратою худоби. Ісус Христос називав себе пастирем людських душ, який постійно дбає про людський рід. У сатиричній формі містер Вайсмен допитується містера Еттентів про втрату худоби або ж про те, чи не було загублено людської душі для Бога: "Good morrow my good Neighbour, Mr. Attentive: whither are you walking so early this morning? Me thinks you look as if you were concerned about something more than ordinary. Have you lost any of your Cattel, or what is the matter?" («Доброго ранку, мій дорогий добродію, сусіде, містер Еттентів! Що ви так рано вранці вже на ногах? Гадаю, ви розмірковуєте над чимось більшим, ніж над чимось звичайним. Чи ви загубили якусь зі своєї худоби?») (Bunyan, 2006). "Mr Badman is gone to Hell" («Містера Бедмена відправлено до пекла») – цими словами розпочинається розповідь про життя й смерть містера Бедмена.

Шлях містера Бедмена до пекла розпочався з дитячих років: через відсутність доброго виховання й постійне погане оточення, бо зростав у середовищі неправди, він сам поволі став джерелом обману. Алегоричні образи неправди розкриваються в романі метафорично як духовний адюльтер із Дияволом, "spiritual adultery with the Devil", "the Devil's Brat".

Дж. Баньян розширює межі інтерпретації Біблії крізь призму власного бачення світу. Митець розкриває шлях до пекла в складному символіко-алегоричному ключі, де першим каменем спотикання став один зі смертних гріхів – неправда. Поняття неправди митець трактує як дитя від союзу батька й матері – Диявола й Серця.

Доброчесні сусіди обговорювали другу перепону на шляху містера Бедмена, яка спіткала його в дитинстві, – це гріх крадіжки, обкрадання Бога. Містер Бедмен у свої дитячі роки був частим відвідувачем чужих садків. У бароковій літературі сад – це символ Саду Божого: "It was, for that, the things that he stole, were small; to rob Orchards, and Gardens, and to steal Pullen, and the like, these he counted" («Викрадені ним речі були дрібними, як він щось крав із саду, щось брав із домашньої птиці») (Bunyan, 2006). Сад – це архетипний образ, що є втіленням первісної гармонії, духовної чистоти, усвідомлення своєї божественної суті. У контексті роману обкрадання саду тлумачиться як нівелювання божественної природи людини й наближення її душі до Диявола. Evil end – диявольський кінець, останнє місце призначення людини, яка стала на сторону зла.

Лихий характер містера Бедмена відкрився ще в юні роки. Мати й батько виправдовували синові пустощі, називаючи це витівками молодості, проте вони не витримали стільки горя й померли, на що містер Бедмен ніяк не зреагував. Це порушення Божої заповіді: «Шануй батька твого і матір твою». На думку митця, душа людини мусить укріплюватися в союзі з Богом і тяжіти до своєї божественної суті через пізнання Святого Писання й шанобливого виконання Божих Заповідей. У формі бесіди письменник розкриває важливість постійної роботи людини над собою, творення рукотворної природи довкола й постійне пізнання своєї божественної суті. У вигляді філософських інтерпретацій розкривається заповідь «Пам'ятай

день суботній, щоб святити його!»: “The Lords Day is a kind of an Emblem of the heavenly Sabbath above” («День для Бога – це одна з емблем священної суботи») (Bunyan, 2006).

У художній творчості Дж. Баньян широко використовував розлогу систему біблійних символів. Письменник звертається до алегорії саду, коли ілюструє перший із гріхів містера Бедмена. Він розпочав шлях грішника з обкрадання чужих садів. Другий гріх містера Бедмена – це лихослів'я. У лихослів'ї, богохульстві, нестійкій вірі докоряє Дж. Баньян не лише містеру Бедмену, а й англійцям загалом: “Some indeed swear by Idols, as by the Mass, by our Lady, by Saints, Beasts, Birds, and other creatures; but the usual way of our profane ones in England, is to swear by God, Christ, Faith, and the like” («Дехто присягає перед ідолами, клянеться Богородицею, усіма святими, тваринами, птахами, іншими творіннями, але більшість англійців божиться Христом-Богом, вірою») (Bunyan, 2006). У романі Джон Баньян часто звертається до біблійних притч. Для ілюстрації гріха богохульства він згадує історію Шим'ї та його прокльони Давиду (2. Самуїла 16). На думку Дж. Баньяна, не варто осуджувати тих, хто проклинає, можливо, це випробовування, яке надіслав Господь.

Дж. Баньян у діалогічному мовленні розгортає художній час лінійно, докладно оповідає про гріхи містера Бедмена, крок за кроком показуючи його наближення до ганебного кінця: “Mr. Badman began, even at robbing of Orchards, and other such things, which brought him, as you may perceive, from sin to sin, till at last it brought him to the publick shame of sin, which is the Gallows”. («Містер Бедмен почав з обкрадання садів, і, як ви могли здогадатися, один гріх потягнув за собою наступний, і так тривало до публічного покарання за гріх – він закінчив життя на шибениці») (Bunyan, 2006). У процесі лінійно-драматичного розгортання подій у романі докладно зображено життя двох дружин містера Бедмена: перша дружина – добродісна, порядна, а друга дружина є її протилежністю, втіленням гріха й розпусти. Перша дружина поралась по господарству, відвідувала церкву, корилася чоловікові. Проте вона йшла проти волі чоловіка, коли він не відпускав її до церкви, бо не був вірянином. Тоді жінка говорила, що Бог вищий за людину, тому все, що для Бога, мусить виконуватись навіть тоді, коли чоловік не поділяє думки дружини.

Отже, у своїх романах Дж. Баньян вибудував міфопоетичну наративну стратегію героя. Героєм роману, на думку письменника, міг бути кожен громадянин Англії, який став на сторону служіння Богу. Паломництво в художній творчості Дж. Баньяна передбачає двоплановість: реальна мандрівка до Божого Граду, сповнена фізичних перепон, виснаження, та духовний шлях – робота над зміцненням людини у своїй вірі. У романі «Життя і смерть містера Бедмена» Дж. Баньян описує шлях людини у зворотному напрямку – від Бога до пекла. Рух за течією, зневіра, безтурботність є реверсивним рухом – від земного життя до безнадії, про що автор пише в романі «Життя і смерть містера Бедмена». Дорога паломника в романі Дж. Баньяна розкриває топографічні особливості простору Палестини та її сакральні місця, розгортає духовний шлях англійського паломника, викриває вади сучасного письменнику суспільства. Романи Дж. Баньяна – це докладні путівники для людини, у яких в алегоричній формі відтворені знання священної історії. Мотив паломництва трансформується в алегоричних творах задля моделювання ситуацій, що розкривають внутрішній світ людини в її постійній боротьбі на шляху вибору між добром і злом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вельчева К. О. «Видіння про Петра Орача» Вільям Ленгленда: поетика жанру : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2016. 242 с.
- История зарубежной литературы XVII века : учеб. пособ. / А. Н. Горбунов, Н. Р. Малиновская, Н. Т. Пахсарьян и др. ; под ред. Н. Т. Пахсарьян. Москва : Высшая школа, 2005. 486 с.
- Казакевич Г. М. Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. Київ : Фітосоціоцентр, 2006. 260 с.
- Bunyan J. The Life and Death of Mr Badman. Presented to the World in a Familiar Dialogue between Mr Wiseman and Mr Attentive / ed. by James F. Forrest and Roger Sharrock. Oxford : Oxford University Press, 1988. 232 p.
- Bunyan J. The Pilgrim's Progress. North Chelmsford : Courier Corporation, 2012. 336 p.

MARYNA ZUYENKO

THE MYTHOPOEIC TRANSFORMATIONS OF PILGRIMAGE MOTIVE IN J. BUNYAN'S "THE PILGRIM'S PROGRESS", "THE LIFE AND DEATH OF MR BADMAN"

The article deals with the mythopoeic analysis of John Bunyan's novels. The narrative strategy of didactic and allegorical novels "The Pilgrim's Progress" (1678) bases on the myth of hero, its plot reveals the character on his way to God. The main character overcomes difficulties for his salvation and the salvation of his nation. In the novel structure the concept of space is important to differentiate god and evil. In the Baroque novel the narration is dynamic; the ideas are expressed with the perfect timing. The novel is written in the dialogue form. The writer reconsidered Jesus Christ mission in the image of Christian who was in his mature age and chose the way to the Celestial City relying on God the Father's will. Furthermore, the motive of pilgrimage reveals in the image of Christian and deepens the idea of life in God, the atonement of sins. In the contrary, J. Bunyan's "The life and death of Mister Bedman" shows the life of a man without God and his end in Hell.

In conclusion, the pilgrim's way represents the geographical peculiarities of Palestine and its sacred places and shows the progress of his soul on the way to God. The motive of pilgrimage transforms in the allegorical novels in order to represent not just the knowledge of the Sacred History, but model the situation in which the human being usually occurs to make his choice between god and evil.

Key words: John Bunyan; "The Pilgrim's Progress"; "The Life and Death of Mr Badman"; novel; Baroque; mythopoeia; narrative strategy, motive, character.

REFERNCES

- Bunyan, J. (1988). *The Life and Death of Mr Badman. Presented to the World in a Familiar Dialogue between Mr Wiseman and Mr Attentive* / ed. by James F. Forrest and Roger Sharrock. Oxford: Oxford University Press.
- Bunyan, J. (2012). *The Pilgrim's Progress*. North Chelmsford: Courier Corporation.
- Gorbunov, A. N., Malinovskaia, N. R., Paskharian, N. T. et al. (Eds.). (1995). *Istoria zarubezhnoy literatury XVII veka [History of World Literature of the XVII-th century]*. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
- Kazakevych, H. M. (2006). *Kelty: tradytsiyna kultura ta sotsialni instytuty [Celts, their traditions and social institutions]*. Kyiv: Fitosociocenter [in Ukrainian].
- Velcheva, K. O. (2017). *Villiam Langland "Vydinnia Petra Oracha": poetyka zhanru [William Langland's "The Vision of Piere the Plowman": the genre poetics]*. (Extended abstract of PhD diss.). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

Отримано 01.12.2019 р.